

บทวิจารณ์หนังสือ

แนวคิดในการใช้พุทธธรรมเพื่อดำเนินการทางเศรษฐกิจในสังคมทุนนิยม กรณีศึกษา

นาย ภัคดี เมฆจำเริญ

Mr. Pakdee Makejumroen

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

pakdee.m@gmail.com

รายงานวิจัยเรื่อง

แนวคิดในการใช้พุทธธรรมเพื่อดำเนินการทางเศรษฐกิจ
ในสังคมทุนนิยม : กรณีศึกษา

โดย

รองศาสตราจารย์ ดร. วชิระ งามจิตรเจริญ

โครงการวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งในโครงการวิจัยพุทธศาสนศึกษา
ของ
ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปี พ.ศ. 2552

ผู้เขียน: รศ.ดร. วชิระ งามจิตรเจริญ

สำนักพิมพ์: ศูนย์พุทธศาสนศึกษา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีที่พิมพ์: 2552

จำนวนหน้า: 231

บทนำ

งานวิจัยเรื่อง “แนวคิดในการใช้พุทธธรรมเพื่อดำเนินการทางเศรษฐกิจในสังคมนิยม : กรณีศึกษา” เป็นงานวิจัยซึ่งดำเนินการโดย รองศาสตราจารย์ ดร. วัชระ งามจิตระเจริญ ภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีความยาวจำนวน 231 หน้า เป็นงานวิจัยซึ่งได้รับทุนอุดหนุนจากโครงการวิจัยศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ 2551 ซึ่งผลงานที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยยังได้เขียนบทความงานวิจัยเรื่อง “แนวคิดในการใช้พุทธธรรมเพื่อดำเนินการทางเศรษฐกิจในสังคมนิยม” ตีพิมพ์ลงในวารสารพุทธศาสนศึกษา ของศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ 16 ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม - เมษายน 2552 และได้เขียนหนังสือ เรื่อง “แนวคิดในการนำเศรษฐกิจเชิงพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติ” ตีพิมพ์โดย สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี 2554 อีกด้วย

ผู้เขียนมีผลงานทางวิชาการทั้งที่เป็น หนังสือ หนังสือแปล บทความ วิทยานิพนธ์ และงานวิจัย เช่น หนังสือ ได้แก่ ความรู้พื้นฐานทางศาสนา, พระพุทธศาสนาเถรวาท หนังสือแปล ได้แก่ วิมุตติมรรค บทความ ได้แก่ พัฒนาการของมนทัศน์เรื่องอนัตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท, วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต "นิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท: อดตาหรืออนัตตา" งานวิจัย "นิพพานในพระไตรปิฎกและอรรถกถา" และในปี พ.ศ. 2555 ผู้เขียนได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงเป็นศาสตราจารย์ ทางสาขาปรัชญา

เนื้อหา

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีนำพุทธธรรมไปใช้ในการดำเนินการทางเศรษฐกิจ การเปรียบเทียบพุทธธรรมกับหลักการและวิธีการของทุนนิยม และการตัดสินว่าพุทธธรรมกับทุนนิยมขัดแย้งกันหรือไม่ โดยมีแนวคิดของนักธุรกิจชาวพุทธที่นำเอาพุทธธรรมไปใช้ในการดำเนินการทางธุรกิจเป็นกรณีศึกษา งานวิจัยเรื่องนี้ดำเนินการวิจัยด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีการเก็บข้อมูลจากเอกสารและภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์นักธุรกิจที่ประสบผลสำเร็จโดยการใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจจำนวน 5 คน โดยรายงานวิจัยมีโครงสร้างและเนื้อหาโดยสรุปดังนี้

สรุปเนื้อหา

หลักการและวิธีการของทุนนิยม ซึ่งอยู่ในบทที่ 2 ผู้วิจัยได้ให้ความรู้พื้นฐานของทุนนิยมทั้งในด้านความหมาย ลักษณะ การพัฒนาการ ตลอดจนหลักการและวิธีการของทุนนิยม และผู้วิจัยได้สรุปไว้ว่า หลักการและวิธีการของทุนนิยมหรือเสรีนิยมมีทั้งส่วนที่เป็นไปได้จริงและส่วนที่เป็นไปไม่ได้จริงในภาคปฏิบัติ ทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เกิดขึ้นจริงเป็นแบบผสมกับสังคมนิยม

ซึ่งทุนนิยมที่ใช้กันอยู่จริงล้วนมีข้อบกพร่อง คือ ทำให้ทุนนิยมเป็นระบบเศรษฐกิจเลวร้าย ทำลายสิ่งแวดล้อม เกิดความไม่เท่าเทียมกันในทางเศรษฐกิจและสังคม จึงมีการเสนอแนวคิดให้ปรับปรุงหลักการและวิธีการดำเนินการเศรษฐกิจใหม่โดยมีเป้าหมายให้เกิดระบบเศรษฐกิจที่ยั่งยืนหรือเกิดระบบทุนนิยมที่มีคุณธรรมและมีความชอบธรรม

แนวคิดของทุนนิยมเกี่ยวกับศีลธรรม ซึ่งอยู่ในบทที่ 3 ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอแนวคิดของทุนนิยมเกี่ยวกับศีลธรรม แนวคิดของทุนนิยมเกี่ยวกับศาสนาและจิตวิญญาณ ตลอดจนการนำศีลธรรม ศาสนาและจิตวิญญาณมาใช้ในการดำเนินการทางเศรษฐกิจ โดยได้ให้ข้อสรุปไว้ว่านักคิดทุนนิยมมีความเห็นเป็น 2 แนวใหญ่ๆ คือแนวคิดที่เห็นว่าศีลธรรมเกี่ยวข้องกับทุนนิยม และแนวคิดที่เห็นว่าศีลธรรมไม่เกี่ยวข้องกับทุนนิยม แต่นักคิดเป็นจำนวนมากยอมรับความสำคัญของศีลธรรมกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยม

หลักการและวิธีการทางเศรษฐกิจของพุทธธรรม ซึ่งอยู่ในบทที่ 4 ผู้วิจัยได้กล่าวถึงระบบเศรษฐกิจตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา หลักการทางเศรษฐกิจของพุทธธรรม วิธีการทางเศรษฐกิจของพุทธธรรม และพุทธธรรมกับเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปไว้ด้วยว่า ตามหลักการและวิธีการทางด้านเศรษฐกิจของพุทธธรรม การดำเนินการทางเศรษฐกิจหรือการทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งด้านการผลิต การบริโภค และการตลาดหรือการกระจายผลผลิต ต้องดำเนินไปในลักษณะ “สายกลาง” ที่ให้ความสำคัญทั้งแก่วัตถุและจิตใจ ไม่สุดโต่งเกินความเหมาะสม เน้นความพอดีและพอเพียงเพื่อความยั่งยืนของเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้พุทธเศรษฐศาสตร์มีลักษณะ “บูรณาการ” นำหลักการและวิธีการที่เกี่ยวกับวัตถุและจิตใจมาประสานทำงานร่วมกัน

การเปรียบเทียบทุนนิยมกับพุทธธรรม ซึ่งอยู่ในบทที่ 5 โดยผู้วิจัยได้นำเสนอการเปรียบเทียบหลักการ และวิธีการของทุนนิยมเมื่อเทียบกับพุทธธรรม และได้ให้ข้อสรุปไว้ด้วยว่า แม้แนวคิดที่เป็นหลักการและ วิธีการของทุนนิยมเสรี และทุนนิยมแบบผสมจะมีความต่างและขัดแย้งกับพุทธธรรมในเรื่องเศรษฐกิจอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ได้ขัดแย้งจนถึงขนาดไปด้วยกันไม่ได้ หากแนวความคิดนั้นไม่เป็นแนวคิดแบบเสรีนิยมแบบสุดโต่ง นอกจากนั้นพุทธธรรมยังมีแนวคิดที่สามารถนำมาเสริมแนวคิดของทุนนิยม ในส่วนที่ขัดกันและยังพอจะปรับให้เข้ากันหรือไปด้วยกันได้ นอกจากนี้ยังมีบริษัทหรือผู้ประกอบการและผู้บริโภคจำนวนมากไม่น้อยที่ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบที่ไปกันได้หรือสอดคล้องกับพุทธธรรมอีกด้วย

แนวคิดการใช้พุทธธรรมเพื่อดำเนินการทางเศรษฐกิจ ซึ่งอยู่ในบทที่ 6 ผู้วิจัยได้นำแนวคิดในการใช้พุทธธรรมในการดำเนินการทางธุรกิจของนักธุรกิจชาวพุทธไทยมาเป็นกรณีศึกษา โดยนำข้อมูลจากคำให้สัมภาษณ์ของนักธุรกิจที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ งานวิจัย และที่ผู้วิจัยได้ไป

สัมภาษณ์ มาวิเคราะห์เรียบเรียงในประเด็นต่าง ๆ คือ เหตุผลของการนำพุทธธรรมมาใช้ในการดำเนินธุรกิจ หลักการสำหรับการนำพุทธธรรมมาใช้ในการดำเนินธุรกิจ การนำพุทธธรรมมาใช้ในการดำเนินธุรกิจ ตลอดจนหลักการและวิธีการของแนวคิดในการใช้พุทธธรรมเพื่อดำเนินการทางเศรษฐกิจ ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปไว้ว่า พุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเศรษฐกิจในด้านต่าง ๆ นำมาใช้ได้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมโดยการปรับใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ซึ่งนอกจากจะไม่ได้ทำให้เกิดความเสียหายแก่ธุรกิจแล้ว ยังกลับทำให้เกิดผลดีต่อธุรกิจเหล่านั้นอีกด้วย

ส่วนสรุป ผู้วิจัยได้สรุปไว้ว่า พุทธธรรมสามารถนำไปใช้ในด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับการดำเนินการทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีนักธุรกิจชาวพุทธได้นำพุทธธรรมไปใช้ในการดำเนินการธุรกิจจนประสบผลสำเร็จจำนวนมากไม่น้อย หลักธรรมที่สามารถนำไปใช้เพื่อดำเนินการทางเศรษฐกิจมีมากมาย เช่น พรหมวิหารสี่ สังคหวัตถุสี่ หรือแม้แต่คำสอนเรื่องอนัตตา เมื่อเปรียบเทียบพุทธธรรมกับหลักการและวิธีการของทุนนิยม แม้พุทธธรรมจะมีความต่างหรือความขัดแย้งกับทุนนิยมอยู่ไม่น้อย แต่ก็สามารถปรับให้ไปด้วยกันได้ และสามารถนำพุทธธรรมมาเสริมส่วนที่ขาดหรือบกพร่องของทุนนิยมได้โดยเฉพาะมิติด้านศีลธรรมและจิตวิญญาณ นอกจากนี้พุทธธรรมก็มีแนวคิดบางอย่างที่คล้ายหรือเข้ากันได้กับแนวคิดของทุนนิยม เช่น แนวคิดเรื่องการประหยัดและการออม แนวคิดเรื่องสิทธิและเสรีภาพ หลักพุทธธรรมไม่ได้ขัดแย้งกับแนวคิดทุนนิยมหรือเสรีนิยมอย่างรุนแรงจนไปด้วยกันไม่ได้ ถ้าหากทุนนิยมนั้นไม่มีลักษณะสุดโต่ง แม้จะมีความแตกต่างกันอยู่มากพอสมควรแต่ก็มีส่วนคล้ายและเป็นไปได้ที่จะปรับแนวคิดของทุนนิยมให้อ่อนลงจนไม่ขัดแย้งอย่างรุนแรง

บทวิจารณ์

ประเด็นที่เห็นด้วย

ในงานวิจัยนี้ได้ให้ความหมายและความแตกต่างของแนวความคิดต่าง ๆ ไว้อย่างครบถ้วน กล่าวคือ ได้ให้ความหมายและความแตกต่างของ ทุนนิยม เสรีนิยม ปัจเจกนิยม อัตตนิยม จักรนิยม วัตถุนิยม บริโภคนิยม นอกจากนี้ยังได้ให้หลักการ วิธีการ ความหมาย ลักษณะ การพัฒนาการ และแนวความคิดของระบบทุนนิยม เศรษฐกิจตามแนวพระพุทธศาสนา และการเปรียบเทียบกับทุนนิยม โดยการใช้ภาษาที่อ่านง่าย เข้าใจได้ง่าย ไม่เป็นวิชาการมากเกินไป ทำให้สามารถสื่อสารผลของการวิจัยไปสู่ผู้รับสารได้กว้างขวาง มิได้จำกัดไว้แต่ผู้อ่านในวงการวิชาการแต่เพียงอย่างเดียว และนอกจากนี้ในการวิจัยนี้ยังมีโครงสร้างของงานวิจัยที่ครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และยกตัวอย่างหลักการ แนวคิด และวิธีการนำพุทธธรรมไปใช้ในการดำเนินการทางธุรกิจในปัจจุบัน โดยการสัมภาษณ์นักธุรกิจที่นำหลักพุทธธรรมไปใช้จริง และ งานวิจัยนี้ยังได้ให้ข้อสรุปสุดท้ายไว้ด้วยว่า

หลักของพุทธธรรม มิได้ขัดแย้งกันอย่างรุนแรงในการดำเนินเศรษฐกิจในสังคมทุนนิยม และยังสามารถนำมาบูรณาการร่วมกันเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดอีกด้วย

ประเด็นที่ผู้วิจารณ์ตั้งข้อสังเกต

ประเด็นที่ 1 ประเด็นด้านกระบวนการวิจัย ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์นักธุรกิจชาวพุทธที่ประสบผลสำเร็จจากการนำพุทธธรรมไปใช้ในการดำเนินธุรกิจ ซึ่งผู้วิจารณ์มีความเห็นว่า นอกจากสัมภาษณ์นักธุรกิจซึ่งมีฐานะเป็นผู้ถือหุ้น (Shareholder) แล้ว หากผู้วิจัยมีการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนรวมอื่น ๆ (Stakeholders) ให้กว้างขึ้น เช่น พนักงานในองค์กร ผู้ถือหุ้น ลูกค้า และ นักวิชาการด้านธุรกิจ น่าจะทำให้มุมมองในการนำพุทธธรรมไปใช้ และผลที่เกิดขึ้นจากการนำไปใช้ว่าเกิดผลต่อผู้มีส่วนรวมอื่น ๆ อย่างไรบ้าง ซึ่งจะทำให้มีมุมมองที่ครบถ้วนและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งจะสอดคล้องกับสิ่งผู้วิจัยเองได้นำเสนอไว้ว่า (วัชระ งามจิตฺตเจริญ, รายงานวิจัย, 2552, น. 177) ปรัชญาขององค์กรที่มีอิทธิพลของพุทธธรรมหรือสอดคล้องกับแนวคิดของพระพุทธศาสนาคือ การคำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) คือยึดผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นศูนย์กลาง (Stakeholder Orientation) โดยปฏิเสธวัฒนธรรมของการทำธุรกิจในระบบทุนนิยมที่ว่า ผู้ถือหุ้น (Shareholder) เป็นกลุ่มบุคคลสำคัญที่สุด

ประเด็นที่ 2 ประเด็นด้านเนื้อหา ในรายงานวิจัยบทที่ 6 หลักการทั่วไปหรือปรัชญาพื้นฐานขององค์กร เรื่องการให้ความสำคัญแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคน ในงานวิจัยได้กล่าวไว้ว่า “แนวคิดนี้ตรงกับพุทธธรรมเรื่องปฏิจจสมุปบาทที่เห็นว่าสรรพสิ่งเป็นเครือข่ายโยงใยอิงอาศัยกัน” และในรายงานวิจัยยังได้กล่าวไว้อีกด้วยว่า (วัชระ งามจิตฺตเจริญ, รายงานวิจัย, 2552, น. 177) “นักธุรกิจชาวพุทธจะทำการตลาดโดยคำนึงถึงการอยู่ร่วมกันอย่างฉันมิตร หรือการอิงอาศัยกันตามแนวคิดเรื่องปฏิจจสมุปบาทของพระพุทธศาสนา” กล่าวคือในบทความกล่าวว่าการให้ความสำคัญแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคน การอยู่ร่วมกันอย่างฉันมิตร การอิงอาศัยกัน สอดคล้องกับหลักปฏิจจสมุปบาทในพระพุทธศาสนา ซึ่งเมื่อพิจารณาหลักปฏิจจสมุปบาท คือการที่ธรรมทั้งหลายอิงอาศัยกัน เกิดขึ้นพร้อมกัน , สภาพอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น , การที่สิ่งทั้งหลายอิงอาศัยกันจึงเกิดมีขึ้น เพราะเหตุนี้ เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ (ส.นิ. (ไทย) 16/41/86) ดังนั้นเมื่อพิจารณาให้ดีแล้วจะเห็นได้ว่าหลักของปฏิจจสมุปบาท เป็นวงจรของความสัมพันธ์ของเหตุกับผล (Causal Loop) กล่าวคือ สิ่งหนึ่ง (เหตุ) เป็นเหตุให้เกิด อีกสิ่งหนึ่ง (ผล) ซึ่งการให้ความสำคัญแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคน การอยู่ร่วมกันอย่างฉันมิตร น่าจะใกล้เคียงกับความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (Symbiosis) ในทางชีววิทยามากกว่า ความสัมพันธ์แบบเหตุกับผล กล่าวคือสิ่งหนึ่ง ต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งอื่น เช่น น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า แต่น้ำกับเรือ หรือ เสือกับป่า ไม่ได้เป็นเหตุเป็นผล แก่กันและกัน กล่าวคือ น้ำหรือเสือ ไม่ได้เป็นเหตุให้เกิดเรือหรือป่า ซึ่งหลักธรรมที่น่าจะเข้ากันได้ดีกว่าคือ สังคหะวัตถุ 4 และ พรหมวิหาร 4

ประเด็นที่ 3 ประเด็นด้านเนื้อหา ในรายงานบทวิจัย บทที่ 7 ในส่วนที่เป็น บทสรุปผลการวิจัย ผู้วิจัยได้สรุปไว้ว่า (วัชระ งามจิตฺตเจริญ, 2552, หน้า 229). “พุทธธรรม ไม่ได้ขัดแย้งกับแนวคิดทุนนิยมหรือเสรีนิยมอย่างรุนแรงจนไปด้วยกันไม่ได้ หากทุนนิมนั้นไม่มีลักษณะสุดโต่ง” ซึ่งผู้วิจารณ์มีความเห็นว่าคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นแบ่งได้เป็น 2 ระดับ กล่าวคือ ในระดับพื้นโลก (ระดับโลกุตตระ) และ ระดับที่ยังอยู่ในโลก (ระดับโลกียะ) ซึ่งคำสอนในระดับโลกุตตระ สำหรับนักบวชนั้น หลักพระพุทธศาสนา ได้สอน ให้ลด ให้ละเว้น จากการครอบครองทรัพย์สิน ตลอดจนไม่ให้ผู้เป็นหนี้บวช ส่วนในระดับโลกียะ ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับผู้ครองเรือนนั้น พุทธธรรมให้หลักในการครองเรือน ให้หลักในการหารายได้ ให้หลักในการใช้จ่าย ถึงแม้จะไม่ได้สนับสนุน แต่ก็ไม่ได้ห้ามเรื่องการก่อหนี้ ดังนั้นหากผู้เขียนสรุปโดยระบุให้เฉพาะเจาะจงไปว่า พุทธธรรมในส่วนที่เป็นโลกียะ ไม่ได้ขัดแย้งกับแนวคิดทุนนิยมอย่างรุนแรง น่าจะทำให้ข้อสรุปชัดเจน และเจาะจงมากยิ่งขึ้น

ประเด็นที่ 4 ประเด็นด้านเนื้อหา ในการเปรียบเทียบทุนนิยมกับพุทธธรรม ผู้วิจัยมีได้กล่าวถึง ข้อแตกต่างที่สำคัญคือ ความแตกต่างในมุมมองและปรัชญาของเศรษฐศาสตร์และพระพุทธศาสนา กล่าวคือ เศรษฐศาสตร์ มองว่า ความต้องการของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด ในขณะที่ทรัพยากรมีอยู่อย่างจำกัด ดังนั้นหน้าที่ของเศรษฐศาสตร์คือ ตอบสนองความต้องการอันไม่สิ้นสุดเหล่านั้นของมนุษย์ โดยการให้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดเหล่านั้น เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์อันมีอยู่ไม่จำกัด ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลให้มากที่สุด ในขณะที่พุทธธรรม มองว่า ความต้องการของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุดเช่นเดียวกันกับมุมมองของเศรษฐศาสตร์ แต่ในขณะเดียวกัน พุทธธรรม สอนให้ลด ให้ละความต้องการอันไม่สิ้นสุดทั้งหลายเหล่านั้น มีไข่ตอบสนองความต้องการเหล่านั้นแต่เพียงด้านเดียว

ประเด็นที่ 5 ประเด็นด้านเนื้อหา ในงานวิจัยในบทที่ 4 วิธีการทางเศรษฐกิจของพุทธธรรม เรื่องการรู้จักประหยัดอดออม ได้กล่าวไว้ว่า (วัชระ งามจิตฺตเจริญ, 2552, หน้า 121). “เมื่อประหยัดการใช้จ่าย สิ่งที่มาคือมีการออมหรือการสะสมทรัพย์สินเกิดขึ้น เพราะมีทรัพย์เหลือให้สามารถออมได้” กล่าวคือ ในบทความกล่าวว่าเมื่อมีการประหยัดการใช้จ่าย จะทำให้มีทรัพย์เหลือเกิดเป็นเงินออม ซึ่งเมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างเงินออม รายได้ และ รายจ่ายแล้ว เงินออม คือ รายได้ หลังจากหักรายจ่ายออกไปแล้ว กล่าวคือ เงินออม = รายได้ - รายจ่าย ดังนั้นจะมีเงินออมได้ ต้องมองทั้งส่วนที่เป็นรายได้ และส่วนที่เป็นรายจ่าย ซึ่งจะมีเงินออมเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อ มีรายได้มากกว่ารายจ่าย (มีรายได้เหนือรายจ่าย) หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ มีรายจ่ายน้อยกว่ารายได้ (รายจ่ายไม่ให้เหนือกว่ารายได้) ดังนั้นการประหยัดการใช้จ่ายแต่เพียงด้านเดียว แต่ถ้าหากรายจ่ายยังน้อยกว่ารายจ่าย โดยไม่พิจารณาเพิ่มรายได้แล้ว อาจจะไม่มียังเหลือเพื่อการออมได้ ซึ่งพุทธธรรมได้ให้หลักไว้ครบถ้วนทั้ง 2 ด้าน กล่าวคือ ด้านการแสวงหารายได้ (อุฏฐานสัมปทา กัลยาณมิตตตา) และ ด้าน

การลดรายจ่าย (อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา สมชีวิตา) โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักสมชีวิตา หรือการเลี้ยงชีพที่พอเหมาะ ด้วยการใช้ชีวิตไม่ให้สุรุษสุร่ายพุ่มพายนัก ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ให้ผืดเคืองเกินไปนัก ด้วยคิดว่ารายจ่ายของเราจักต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้องไม่เหนือรายจ่าย (อง.อภฺรฐก. (ไทย) 23/ 54/341)

ประเด็นที่ 6 ประเด็นด้านการตีความเนื้อหา รายงานการวิจัยในส่วนหลักเศรษฐกิจตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ว่า (วัชระ งามจิตรเจริญ, 2552, หน้า 79). “ตามหลักฐานในคัมภีร์ เราพบว่า มีพ่อค้าและเศรษฐีเป็น จำนวนมากที่ทำมาค้าขายหรือแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการกัน ซึ่งแสดงว่าพุทธธรรมยอมรับระบบการตลาด หรือ การแลกเปลี่ยน เพียงแต่วิธีเหล่านี้ต้องถูกต้องตามทำนองคลองธรรม” ซึ่งผู้วิจารณ์มีความเห็นว่าการที่มีการบันทึกสิ่งใดไว้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา อาจจะไม่ได้อาจอ้างถึง การที่พระพุทธศาสนาจะยอมรับหรือไม่ยอมรับในสิ่งเหล่านั้น

บทสรุป

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีนำพุทธธรรมไปใช้ในการดำเนินการทางเศรษฐกิจ การเปรียบเทียบพุทธธรรมกับหลักการและวิธีการของทุนนิยม และการตัดสินว่าพุทธธรรมกับทุนนิยมขัดแย้งกันหรือไม่ โดยมีแนวคิดของนักธุรกิจชาวพุทธที่นำเอาพุทธธรรมไปใช้ในการดำเนินการทางธุรกิจเป็นกรณีศึกษา ถึงแม้ว่ามีบางประเด็นของเนื้อหาสาระ รูปแบบการนำเสนอ กระบวนในการวิจัย และประเด็นในการตีความเนื้อหาตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว ที่อาจจะต้องพิจารณาทบทวน แต่งานวิจัยนี้ก็ยังคงมีจุดที่น่าสนใจและคุณค่าทางวิชาการ ด้วยการนำเสนอ และให้แนวคิด ให้หลักการ เหตุผล และ วิธีการของพุทธเศรษฐศาสตร์ ตลอดจนการนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในองค์กร โดยได้นำเสนอกรณีศึกษาที่เป็นตัวอย่างจริงที่เกิดจากความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจของนักธุรกิจชาวพุทธ และในที่สุดยังได้ให้ข้อสรุปและแสดงให้เห็นว่าหลักพระพุทธศาสนามีได้ขัดแย้งกับการดำเนินธุรกิจในสังคมทุนนิยม ประกอบกับความรู้ ความสามารถทางวิชาการพระพุทธศาสนาของผู้วิจัย ซึ่งปัจจุบันดำรงตำแหน่งทางวิชาการเป็น ศาสตราจารย์ทางสาขาปรัชญา และจากความพากเพียรพยายามในการค้นคว้าศึกษาจากหนังสือ เอกสาร งานวิจัย ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ตลอดจนการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญที่เป็นนักบริหารธุรกิจ ถึงแม้ผู้วิจัยจะมีได้ศึกษาเรื่องเศรษฐศาสตร์หรือเศรษฐกิจโดยตรง ทำให้ผลงานวิจัยชิ้นนี้ได้รับการยอมรับจากโครงการวิจัยศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ด้วยการให้ทุนวิจัยและลงตีพิมพ์ผลงานวิจัยใน วารสารพุทธศาสนศึกษา ของศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตลอดจนตีพิมพ์เป็นหนังสือ โดยสำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอีกด้วย

References

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

วัชระ งามจิตรเจริญ. “แนวคิดในการใช้พุทธธรรมเพื่อดำเนินการทางเศรษฐกิจในสังคมทุนนิยม : กรณีศึกษา”. รายงานวิจัย. โครงการวิจัยศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.